

БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

УДК 002.2:351.751.5(09)

Тетяна АСТАПЕНКО,

заступник директора Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова

Бібліографічна діяльність Миколаївської громадської бібліотеки (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

Стаття присвячена основним напрямкам розвитку бібліографічної діяльності Миколаївської громадської бібліотеки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Особлива увага приділяється історії створення та використання друкованих каталогів бібліотеки. Усі наведені відомості ґрунтуються на архівних документах та історичних джерелах.

Ключові слова: бібліотека, бібліографічна діяльність, каталог, бібліографія, фонд.

Миколаївська громадська бібліотека була відкрита у 1881 р. як загальнодоступний заклад. Бібліографічна діяльність посідала важливе місце в її становленні та розвитку. У працях дослідників, які вивчали історію бібліотеки у ХІХ – на початку ХХ ст.¹, бібліографічний напрямок роботи розкривався лише фрагментарно, оскільки названа тема не була предметом їхніх наукових розвідок.

Для розробки означеної теми ми докладно вивчали документи Державного архіву Миколаївської області (далі ДАМО) з фонду 142 «Миколаївська громадська бібліотека» та фонду 229 «Канцелярія Миколаївського градоначальника». Серед цих документів – Статут бібліотеки², книги протоколів

за 1881–1922 рр.³, звіти⁴, списки книг та періодичних видань⁵, клопотання та листування бібліотеки⁶, листування Миколаївського градоначальника з департаментом поліції та Миколаївським поліцеймейстером⁷ та ін. Окрім того, достовірну інформацію одержано на основі перегляду та аналізу історичних джерел з фондів Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки (далі ОУНБ) ім. О. Гмирьова: звітів Миколаївської громадської бібліотеки за 1900–1915 рр., її друкованих каталогів, які виходили впродовж 1887–1912 рр. та ін.

Робота з вище означеними джерелами дозволила виділити декілька напрямків бібліографічної діяльності, серед яких: *по-перше*, підготовка та видання друкованих каталогів; *по-друге*, ведення карткових каталогів бібліотеки та створення рекомендаційних списків літератури; *по-третє*, робота бібліографічної комісії. Розглянемо детальніше кожний з цих напрямків.

І. Створення друкованих каталогів було одним з найважливіших завдань бібліотеки, що визначено в її Статуті⁸. Потреба у виданні першого каталогу з'явилася невдовзі після заснування бібліотеки. У протоколі засідання Дирекції 12 листопада 1882 р. вказувалося, що «бібліотека не має свого каталогу унаслідок браку часу бібліотекаря для того, щоб скласти його». Після цього приймається

¹ Бородіна Г. Г. Мережа бібліотек Півдня України: формування та тенденції розвитку (ХІХ – початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 18 с.; Історія бібліотеки: 36 ст. до 120-річчя Миколаїв. держ. обл. універс. наук. б-ки ім. О. Гмирьова / Миколаїв. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гмирьова; Ред. кол.: Н. Ф. Богза (голова), Л. М. Голубенко, Н. Л. Малиновська. – Миколаїв: Ганна Гінкул, 2001. – 64 с.; Караульна О. Бібліотечні установи як осередок становлення ідей національної культури на Миколаївщині кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 4. – С. 31–33; Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Очерки истории культуры Южного Прибужья: От истоков до начала ХХ в. В 3 кн. Кн. 1. – Николаев: Тетра, 2002. – 235 с.; Малиновська Н. Л. Українська книга другої половини ХІХ – першої чверті ХХ століття на Півдні України: історико-книгознавчий і бібліографічний аспекти: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2005. – 20 с.

² ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 1, арк. 45.

³ Там само, спр. 2, 9, 18, 25, 42а, 49, 67, 70.

⁴ Там само, спр. 21.

⁵ Там само, спр. 19, 27, 36, 43.

⁶ Там само, спр. 1, 19, 28, 30, 36, 38, 42, 54, 69, 77, 82.

⁷ ДАМО, ф. 229, оп. 4, спр. 383.

⁸ Там само, ф. 142, оп. 1, спр. 1, арк. 45.

рішення просити члена Дирекції С. І. Березіна «взяти на себе складання каталогу»⁹. З невідомих причин робота не була закінчена впродовж найближчого часу.

Перший каталог Миколаївської громадської бібліотеки вийшов друком у 1887 р.¹⁰, мав обсяг у 80 сторінок та складався з 13 галузевих розділів. Загалом каталог включав інформацію про 2203 видання, з яких краєзнавчі (тобто ті, які стосуються Херсонської губернії, зокрема м. Миколаєва) склали менше 2%. В описі на книгу вказувався її автор, назва, місце та рік видання, кількість томів. Розташування в межах кожного розділу – алфавітне, нумерація книг – окрема в кожному розділі. Каталог мав і ряд недоліків: не завжди вказувалися ініціали до прізвищ авторів, вихідні дані на книги, зустрічалися граматичні помилки. Проте вказані недоліки не впливали на використання каталогу в бібліотеці.

Через декілька років питання про видання каталогу постало знову, враховуючи те, що бібліотека розвивалася, збільшувала свої фонди. З 1891 р. над новим виданням каталогу працював член Дирекції П. Ф. Кузьмін¹¹. Вказаний каталог вийшов у 1892 р. накладом у 400 прим. та мав удвічі більший обсяг, ніж перший каталог. Про появу нового каталогу та умови передплати на нього було оголошено в миколаївській газеті «Южанин»¹². Початкова ціна на каталог складала 60 коп.¹³, але через те, що відвідувачі вважали цю ціну високою і не купували каталоги, була знижена до 40 коп.¹⁴

Каталог, який вийшов у 1892 р.¹⁵, мав більше переваг на відміну від попереднього, що робило його зручним у використанні. Приміром, каталог мав зміст, кожен розділ починався з нової сторінки, збережено алфавітне розміщення матеріалу, а прізвище автора або перше слово назви книги (у разі відсутності автора) виділялися жирним шрифтом. В описах на книги додатково вказувалися відомості про перевидання, а також інвентарні номери; у багатотомних виданнях окремо розписувався кожний том, розкривався зміст збірників статей. Відбулися зміни в структурі каталогу: змінився порядок деяких розділів та з'явилися нові – «Іно-

земні книги», «Довідкові книги. Різне», «Періодичні видання» (де вперше згадувалася миколаївська газета «Южная Россия» за 1886 р.). Серед основних недоліків слід назвати наступні: невідповідність назв розділів, вказаних у змісті та основному тексту, відсутність нумерації книг та колонтитулів.

Позитивною рисою цього каталогу є те, що в ньому вперше згадувалася книга, видана французькою мовою в Одесі в 1834 р.¹⁶, на сторінках якої з'явився перший краєзнавчий бібліографічний покажчик Херсонської губернії¹⁷. Також містилася інформація про інші краєзнавчі бібліографічні джерела, які вийшли значно пізніше, – каталоги Херсонської громадської бібліотеки за 1890 та 1892 рр.

Наступна інформація щодо видання каталогів датується в матеріалах ДАМО 1896 роком. Дирекція Миколаївської громадської бібліотеки прийняла рішення надрукувати поновлений каталог накладом 200 прим., визначивши видатки на його видання в розмірі 40–50 крб.¹⁸ Каталог¹⁹ з'явився у бібліотеці у 1897 р. і мав ту ж саму структуру, що й каталог 1892 р. видання. Єдиною зміною в новому каталозі було те, що інформація про книги іноземними мовами містилася як в галузевих розділах, так і в окремому розділі «Іноземні книги». Всього до каталогу було включено інформацію про 4678 назв книг, з яких трохи більше 2% – краєзнавчі видання (більшість з них видана в Одесі); крім того, згадувалися місцеві газети («Одесский листок», «Одесский вестник», «Южанин», «Херсонские Епархиальные ведомости»). У ДАМО збереглися відомості про укладача вказаного каталогу – бібліотекарку О. Л. Пухальську. Рішенням засідання Дирекції від 18 грудня 1896 р. їй було видано винагородження у розмірі 25 крб. за складання і підготовку до друку каталогу²⁰.

Миколаївська громадська бібліотека окрім видання основних каталогів випустила і декілька доповнень до них. Так, 18 січня 1899 р. Дирекція бібліотеки надіслала до Одеського цензурного комітету рукопис першого доповнення до каталогу книг Миколаївської громадської бібліотеки з вка-

⁹ Там само, спр. 2, арк. 20.

¹⁰ Каталог русских книг Николаевской общественной библиотеки. – Николаев: Рус. типо-литогр., 1887. – 80 с.

¹¹ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 2, арк. 61.

¹² Там само, арк. 73.

¹³ Там само, арк. 74.

¹⁴ Там само, спр. 9, арк. 2.

¹⁵ Каталог Николаевской общественной библиотеки. – Николаев: Рус. типо-литогр., 1892. – 160 с.

¹⁶ Montandon C. H. Guide du Voyageur en Crimée. – Odessa, 1834.

¹⁷ Catalogue des ouvrages les plus connus qui font mention de la Crimée // Ibid. – P. 364–367.

¹⁸ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 2, арк. 38.

¹⁹ Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. – Николаев: Тип. А. Г. Шнейдера, 1897. – 176 с.

²⁰ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 18, арк. 16.

зівкою, що каталог буде надрукований накладом у 800 пр.²¹ Дозвіл на друк був отриманий майже одразу (28 січня). Перше доповнення до каталогу²² містило дані про видання, які надійшли до бібліотеки в 1898–1899 рр. Для зручності користування каталог 1897 р. та перше доповнення до нього були об'єднані в конволют.

Серед особливих ознак першого доповнення до каталогу є те, що в ньому вперше представлено аналітичний опис драматичних творів, надрукованих у періодичних виданнях. Також у розділі «Дитячі книги» вперше застосовані умовні позначки для виділення книг для різного дитячого віку – молодшого («мл. в.»), середнього («ср. в.») і старшого («ст. в.»), про що є пояснення в тексті каталогу.

Найвні у каталозі недоліки стосувалися розділу «Белетристика» (не вказані вихідні дані на більшість видань), а в підрозділі «Драматичні твори» прізвище автора вміщувалося після назви твору, що ускладнювало користування каталогом.

Для читачів і працівників бібліотеки випуску доповнення до каталогу виявилось недостатньо. Отже, влітку 1899 р. Дирекція розглянула можливість створення поновленого і доповненого основного каталогу і затвердила його наклад – 1000 прим.²³ Миколаївська типолітографія Ю. О. Якубовича завершила роботу над каталогом до кінця 1899 р.

Вказаний каталог²⁴ не містив особливих змін у порівнянні з попередніми каталогами бібліотеки. За даними, наведеними в ньому, збільшилася питома вага краєзнавчих книг від загального складу фондів бібліотеки і становила у 1899 р. 3%. Серед краєзнавчих видань у каталозі вказані Статут та звіти Дирекції Херсонської громадської бібліотеки, звіт про діяльність комітету народних читань у м. Миколаєві та ін.

Але даний каталог містив ряд недоліків, «завдяки яким не завжди зручно і легко відшукати необхідну книгу». Члени Дирекції пропонували видати у вигляді доповнення до каталогу алфавітний покажчик книг з позначенням номерів шаф. Контраргументом на вказані зауваження була відповідь членів Дирекції В. Д. Шехавцова і Д. Г. Амосова

про те, що «видання додаткового покажчика потягне за собою видатки, які не окупяться; нумерація шаф незручна, оскільки книги доводиться переміщати з однієї шафи до іншої». Після розгляду всіх аргументів на зборах Дирекції від 13 лютого 1900 р. прийнято наступну резолюцію: «Дирекція бере до відома зауваження і при виданні наступного доповнення до каталогу забезпечить його алфавітним покажчиком книг»²⁵.

Упродовж 1901 р. Дирекція Миколаївської громадської бібліотеки працювала над складанням другого доповнення до каталогу, а питання підготовки до друку останнього стало предметом розгляду декількох засідань Дирекції²⁶. Наклад другого доповнення, що вийшло у 1902 р., склав 500 прим.²⁷ Ціна дорівнювала 35 коп., основний каталог і два доповнення продавалися по 60 коп., про що читачі дізнавалися з оголошення в приміщенні бібліотеки²⁸.

Друге доповнення до каталогу²⁹ включало описи на літературу, одержану бібліотекою у 1900–1902 рр. У каталозі містилась інформація про 2930 назв книг та періодичних видань, з яких 136 (майже 5%) – краєзнавчі. Найбільша кількість краєзнавчих книг з різних галузей знань згадувалася в розділі «Довідкові видання. Різне» (більше десяти каталогів бібліотек Херсонської губернії).

Серед незначних зауважень до каталогу можна назвати те, що до розділу «Періодичні видання» були включені крім газет і журналів продовжувані видання («Записки Императорского Одесского общества истории и древностей», статистичний збірник «Сведения о врачебно-санитарной организации и эпидемических заболеваниях г. Одессы 1900–1902 гг.» та ін.), місце яких, на нашу думку, – у галузевих розділах. Кількість розділів каталогу та їхні найменування залишилися незмінними, але деякі з розділів мали складнішу структуру (у розділі «Белетристика» з'явилися такі частини, як «Збірники повістей, оповідань і статей», «Драматичні твори»).

Восени 1902 р. вийшло ще одне, третє доповнення до каталогу³⁰ накладом 300 прим., на видан-

²⁵ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 18, арк. 66–67.

²⁶ Там само, арк. 102, 128–130.

²⁷ Там само, арк. 138.

²⁸ Там само, арк. 144.

²⁹ Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. Второе дополнение (1899–1902). – Николаев: Рус. типо-литогр., 1902. – 149 с.

³⁰ Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. Третье дополнение. – Николаев: Рус. типо-литогр., 1902. – 38 с.

²¹ Там само, арк. 47.

²² Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. Первое дополнение. – Николаев: Типо-литогр. Ю. О. Якубовича, 1899. – 94 с.

²³ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 18, арк. 52.

²⁴ Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. – Николаев: Типо-литогр. Ю. О. Якубовича, 1899. – 162 с.

ня якого було асигновано 28 крб.³¹ Каталог включав інформацію про видання, одержані бібліотекою у 1902 р., мав невеликий обсяг у 38 сторінок і коштував 10 коп.³² Питома вага краєзнавчих книг, згаданих у третьому доповненні, сягала 6,5%.

У 1903 р. Дирекція вирішила знизити плату за каталоги: основного – з 30 до 20 коп., першого доповнення – з 20 до 15 коп., другого доповнення – з 35 до 30 коп., третє доповнення залишило свою попередню вартість у 10 коп., а всі каталоги разом продавалися бібліотекою за 50 коп.³³

Четверте доповнення до каталогу, яке повинно було вийти друком у квітні 1904 р.³⁴, випустити окремою книжкою не вдалося³⁵. Було вирішено видати третє і четверте доповнення разом у кількості 400 прим., враховуючи те, що на той час третє доповнення до каталогу було майже розпродане³⁶.

Третє і четверте доповнення до каталогу³⁷ інформували про видання, одержані Миколаївською громадською бібліотекою в 1902–1904 рр. У цьому каталозі наповнення всіх розділів відбувалося у логічній послідовності: спочатку йшов алфавітний перелік російсько- та україномовних книг за прізвищами авторів, потім – перелік книг за назвами, таким же чином були розташовані й видання іноземними мовами. У каталозі розширилися розділи «Правознавство, політичні та соціальні науки. Статистика», «Природничі науки. Медицина та гігієна», «Сільське господарство, технологія, математика, військова і морська справа», «Белетристика», «Дитячі і народні книги». Найбільша кількість краєзнавчої інформації в каталозі присвячена питанням історії, медицини, сільського господарства, морської справи, губернського управління. За допомогою каталогу можна було дізнатися, що у 1904 р. Миколаївська громадська бібліотека мала в своїх фондах 14 назв періодичних видань Херсонської губернії, серед яких «Известия Одесской городской Думы», «Сборник Херсонского земства», «Записки Николаевского отделения Им-

ператорского русского технического общества», «Керамическое обозрение» та ін.

У процесі підготовки до друку третього і четвертого доповнень до каталогу бібліотека отримувала нові книги, назви яких були внесені у кінці каталогу в окремому розділі за дозволом Одеського цензурного комітету³⁸.

Наступний і останній друкований каталог Миколаївської громадської бібліотеки вийшов друком у 1912 р. Він був найоб'ємнішим і найзмістовнішим серед усіх каталогів бібліотеки, а його виходу передувала значна багаторічна праця.

З 1 листопада 1908 р. роботу над новим каталогом розпочала О. П. Мартин, яка працювала у читальні бібліотеки по 5 годин щоденно з оплатою 15 крб. на місяць³⁹. Новий каталог передбачалося перетворити на рекомендаційний, згідно принципам, викладеним М. О. Рубакіним у виданні «Среди книг»⁴⁰. Для вироблення основних засад, на основі яких повинен складатися рекомендаційний каталог, була обрана спеціальна комісія⁴¹. Керівництво по складанню каталогу доручено члену Дирекції Р. І. Коху і кандидату в члени Дирекції І. Б. Мандельштаму⁴².

На початку 1910 р. Дирекцією обговорювалися організаційні питання щодо друку каталогу. Було визначено наклад каталогу (1000–1300 прим.), а ведення переговорів з типографіями доручено членам Дирекції М. І. Карташову і П. М. Байкалову⁴³.

Робота над підготовкою каталогу вплинула і на деякі внутрішні процеси бібліотеки. Приміром, при перегляді книг для включення їх до каталогу були виявлені видання, які ніколи не запитувалися читачами. Ці книги в подальшому було вилучено з фондів бібліотеки.

Значні обсяги роботи над каталогом вимагали залучення додаткових професійних сил. У зв'язку з цим для редакційної обробки каталогу були призначені відповідальні за кожний його розділ з числа членів Дирекції бібліотеки⁴⁴. Ще ніколи робота над створенням і виданням каталогу не була такою серйозною, тривалою, із залученням значної кількості осіб.

³¹ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 25, арк. 1.

³² Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1902 год. – Николаев: Рус. типо-литогр., 1903. – С. 5.

³³ Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1903 год. – Николаев: Рус. типо-литогр., 1904. – С. 3.

³⁴ Там же. – С. 9.

³⁵ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 25, арк. 58.

³⁶ Там само, арк. 66.

³⁷ Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. Третье и четвертое дополнения (1902–1904). – Николаев: Рус. типо-литогр., 1904. – 245, 9 с.

³⁸ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 38, арк. 193.

³⁹ Там само, спр. 42а, арк. 43.

⁴⁰ Рубакин Н. А. Среди книг. В 3 т. – М., 1911–1915. – Т. 1–3.

⁴¹ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 42а, арк. 93–94.

⁴² Там само, арк. 60.

⁴³ Там само, арк. 76.

⁴⁴ Там само, арк. 81.

26 квітня 1910 р. на засіданні Дирекції бібліотеки було обрано редакційну комісію, до функцій якої входили наступні: звіряння рукописного каталогу з картками, перевірка правильності розподілу видань за розділами. Також були затверджені члени господарської комісії – відповідальні за друкування каталогу⁴⁵. А рішенням Дирекції від 20 грудня цього ж року бібліотекарці О. Л. Пухальській доручено керівництво перепискою, друкуванням каталогу та його коректурою за особливу винагороду⁴⁶.

Укладачі каталогу намагалися зробити його якомога зручнішим у користуванні. З цією метою член ревізійної комісії бібліотеки О. М. Скворцов запропонував видати розділи каталогу окремими томами⁴⁷. Після вивчення досвіду щодо друкування каталогів іншими бібліотеками Дирекція Миколаївської громадської бібліотеки визначила, що «каталог у вигляді окремої книги, яка містить в собі всі розділи, розташовані в загальноприйнятому порядку, найкраще відповідає потребам передплатників»⁴⁸.

Видання нового каталогу вимагало значних фінансових витрат, які Миколаївська громадська бібліотека собі не могла дозволити. Тому 22 грудня 1910 р. бібліотека надіслала листа до фінансової комісії Миколаївської міської Думи з клопотанням про збільшення субсидії бібліотеці з 1000 до 1500 крб. Серед найголовніших причин для збільшення фінансування бібліотека називала видання нового повного каталогу книг, витрати на друкування якого складають 800–900 крб.»⁴⁹. Проте розмір субсидії від міської Думи для бібліотеки залишився незмінним⁵⁰. Документи ДАМО підтверджують, що бібліотека зверталася з клопотанням про субсидію і до Миколаївського біржового комітету, про що свідчить лист від 12 лютого 1911 р. На видання каталогу бібліотека просила виділити субсидію в розмірі 500 крб.⁵¹, але, як вказано у фінансовому звіті бібліотеки за 1911 р., отримала лише 150 крб.⁵²

⁴⁵ Там само, арк. 92.

⁴⁶ Там само, арк. 115.

⁴⁷ Там само, арк. 91.

⁴⁸ Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1910 год. – Николаев: Электр. типо-литограф. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1911. – С. 4.

⁴⁹ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 54, арк. 181–183.

⁵⁰ Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1911 год. – Николаев: Электр. типо-литограф. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1912. – С. 32.

⁵¹ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 54, арк. 212–213.

⁵² Отчет Николаевской общественной библиотеки за

Протягом 1911 р. Дирекція бібліотеки доопрацьовувала і доповнювала каталог. Усі його розділи були структуровані на численні підрозділи для вичерпного висвітлення тієї чи іншої науки. Крім того, «кожний підрозділ розглядався з точки зору його повноти, при чому складалися списки книг, яких не вистачало з даного питання, і за цими списками книги терміново купувалися, щоб їхні назви змогли потрапити до каталогу, який вже почав друкуватися»⁵³.

Особливим завданням під час створення каталогу було розширення розділу, присвяченого м. Миколаєву та Півдню Росії. Члени Дирекції Миколаївської громадської бібліотеки зв'язувалися з місцевими установами і приватними особами з метою поповнення фондів і каталогу бібліотеки краєзнавчими виданнями⁵⁴.

Робота над змістом та наповненням каталогу продовжувалася. Зокрема, кожний з розділів був доповнений галузевою бібліографією та створено окремий розділ загальної бібліографії⁵⁵. Членом Дирекції К. Р. Кровопусковим написана передмова до каталогу⁵⁶. Якість видання нового каталогу залежала не тільки від наповнення його розділів, але й від відсутності помилок, зокрема граматичних. Тому коректурі всього змісту каталогу приділялася значна увага. Цю роботу здійснювали особи, відповідальні за підготовку окремих розділів⁵⁷.

Каталог, робота над підготовкою якого велася ретельно та послідовно, вийшов друком у 1912 р. і мав значний наклад – 2000 прим.⁵⁸ Багаторічна підготовча діяльність наклала свій позитивний відбиток на якість наповнення каталогу. Він складався з 12 комплексних розділів:

- I. Богослов'я. Філософія. Педагогіка.
- II. Суспільні науки.
- III. Історичні науки.
- IV. Географія.
- V. Природничі науки.
- VI. Прикладні науки.
- VII. Белетристика.
- VIII. Книги для дітей та юнацтва.
- IX. Словесність і мистецтво.

1911 год. – Николаев: Электр. типо-литограф. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1912. – С. 32.

⁵³ Там же. – С. 4.

⁵⁴ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 42а, арк. 125.

⁵⁵ Там само, арк. 131.

⁵⁶ Там само, арк. 148.

⁵⁷ Там само, арк. 81, 124.

⁵⁸ Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. – Николаев: Электр. типо-литограф. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1912. – VIII, 509 с.

X. Довідкові книги. Місцеві довідники. Різне.

XI. Єврейський відділ.

XII. Періодичні видання.

Кожний розділ поділявся на численні складові. Інформація про літературу розміщувалася в алфавітному порядку в такій послідовності: книги з вказівкою прізвищ авторів, книги без авторів, збірники, книги іноземними мовами, бібліографія, періодичні видання. Окрім того, у розділі «Довідкові книги» була особлива рубрика «Бібліографія і покажчики книг для читання», до якої увійшли всі книги, які не згадувалися в галузевих розділах. Існувала також і система відображення інформації про книги в декількох розділах (якщо того вимагав зміст книги). Відомості про літературу, одержану бібліотекою під час друкування каталогу, виділені в окремий додаток наприкінці видання. Для книг, які не видавалися додому, у каталозі були використані певні позначки:

+ – вилучені з обігу з цензурних причин;

* – книги-раритети.

Вся ця інформація була представлена читачам у передмові до каталогу⁵⁹.

Загалом до каталогу включено інформацію про 19 340 назв книг та періодичних видань, з яких 566 (3%) – краєзнавчі. Найбільше відомостей про краєзнавчу літературу містилося в таких розділах: «Природничі науки», «Прикладні науки» та «Довідкові книги. Місцеві довідники. Різне». У розділі «Довідкові книги...» перелік краєзнавчих видань складав чверть усіх описів на книги, а його підрозділ «Місцеві довідники» вмщував перелік історичних матеріалів про м. Миколаїв, міське господарство, каталоги миколаївських бібліотек, статуту та звіти навчальних закладів, товариств і установ тощо.

До каталогу були включені бібліографічні описи на книги, періодичні видання, статті з журналів і збірників тощо. Система науково-допоміжного апарату каталогу складалася з чотирьох покажчиків: авторів, творів без зазначення імені автора, іноземних авторів, іноземних творів без зазначення імені автора.

Одразу після свого виходу каталог коштував 75 коп.⁶⁰, а з березня 1916 р. продавався вже за 50 коп.⁶¹ Рівно через рік ціна на каталог знову зросла до початкової – 75 коп.⁶²

⁵⁹ Там же. – С. III.

⁶⁰ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 42а, арк. 150.

⁶¹ Там само, спр. 70, арк. 77.

⁶² Там само, арк. 159.

У 1914 р. Дирекція Миколаївської громадської бібліотеки порушує питання про створення каталогу відділення бібліотеки (відкрито у 1900 р.)⁶³. Упродовж 1915 р. робота над його підготовкою велася членами Дирекції⁶⁴. 22 грудня 1915 р. член Дирекції С. М. Фадєєва доповіла про хід робіт: закінчено друкування всіх його розділів, ведеться робота над друком алфавітного покажчика, списку книг, які вийшли за час друкування каталогу, та переліку помилок. Закінчення робіт очікувалося до кінця січня 1916 р.⁶⁵ За даними звіту Миколаївської громадської бібліотеки каталог відділення бібліотеки вийшов друком у 1916 р. накладом 200 прим.⁶⁶

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що Миколаївська громадська бібліотека турбувалася не тільки про поповнення своїх фондів, а й про їхнє максимальне розкриття, випускаючи друковані каталоги та доповнення до них. Особлива увага зверталася на зручність у користуванні каталогами, у зв'язку з чим удосконалювалася їхня структура та способи логічного розташування інформації.

II. Дирекція бібліотеки приділяла також багато часу складанню та веденню карткових каталогів, які використовувалися паралельно з друкованими.

У ДАМО знаходимо відомості про обговорення Дирекцією бібліотеки питання щодо необхідності складання систематичного каталогу журнальних статей у картковому вигляді, які датуються травнем 1901 р. Цю роботу було доручено бібліотекарці О. Л. Пухальській. На купівлю паперу для карток асигновано 2 крб.⁶⁷ Після цього питання карткового каталогу тривалий час не порушувалося через відсутність коштів у бібліотеки для оплати цієї праці⁶⁸.

Тільки наприкінці 1906 р. Миколаївська громадська бібліотека змогла асигнувати 175 крб. для створення каталогу журнальних статей у двох примірниках. На цю роботу був запрошений Л. Г. Дібнер, діяльність якого контролювала комісія з членів Дирекції⁶⁹. У січні 1908 р. Дирекція, приймаючи від Л. Г. Дібнера виконану роботу, визнала її заганя

⁶³ Там само, спр. 42а, арк. 211.

⁶⁴ Там само, спр. 70, арк. 25–26.

⁶⁵ Там само, спр. 64.

⁶⁶ Отчет Николаевской общественной библиотеки и ее отделения за 1915 год. – Николаев: Электр. типо-литогр. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1916. – С. 5.

⁶⁷ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 18, арк. 99.

⁶⁸ Там само, спр. 42а, арк. 11.

⁶⁹ Там само, арк. 13.

лом задовільною, але такою, що не в повному обсязі відповідає умовам, які були поставлені бібліотекою. Тому складачу каталогу була оплачена частина домовленої суми у розмірі 150 крб. і запропоновано закінчити роботу у термін до трьох місяців. Л. Г. Дібнер не погодився з претензіями Дирекції та вважав, що вона незаконно привласнила частину його винагородження, і рішуче відмовився закінчити роботу⁷⁰. Складання карткового каталогу завершила О. Л. Пухальська з оплатою праці в 25 крб.⁷¹

Копітка робота щодо організації карткового каталогу мала значні обсяги – більше 40 тис. карток, які склали по суті зміст усіх періодичних і продовжуваних видань бібліотеки на той час⁷².

Займаючись бібліографічною діяльністю, Миколаївська громадська бібліотека приділяла певну увагу створенню рекомендаційних списків для читачів і списків для організації власної внутрішньої діяльності. Так, у 1903 р. член Дирекції Г. Я. Вейнберг представив на розгляд складений ним систематичний список книг з хімії, ботаніки, геології і мінералогії, наявних у бібліотеці. Вирішено скласти подібні переліки за усіма науками і розмістити для ознайомлення читачам⁷³. Цю роботу було продовжено лише у 1913 р. і підготовлено декілька рекомендаційних списків книг з різних галузей знань.

На запит Миколаївської громадської бібліотеки список з природознавства складено Миколаївським товариством любителів природи, яке популяризувало саме ці знання та випускало власний журнал «Природа»⁷⁴.

У 1906 р. Миколаївською громадською бібліотекою було підготовлено «Список указателей книг для чтения»⁷⁵. Це практично єдиний приклад створення даною бібліотекою бібліографії другого ступеня, який зберігся в ДАМО. На жаль, не відомо, хто і з якою метою створив цей список, а також як він використовувався в обслуговуванні читачів. У списку наведені основні відомості про бібліо-

графічні покажчики: інвентарний номер книги, автор, назва, місце і рік видання.

Списки також склалися і для внутрішніх потреб бібліотеки. Так, Г. Я. Вейнберг на основі зібраних ним бібліографічних даних та відгуків професорів Новоросійського університету склав список творів (700 назв) для систематичного поповнення наукових розділів каталогу книгозбірні. Дирекція прийняла рішення використати вказаний список при замовленні видань для бібліотеки⁷⁶.

З певною періодичністю бібліотека складала списки книг, які не могли видаватися додому абонентам, звертаючи особливу увагу на коштовні та рідкісні видання⁷⁷.

У 1911 р. членом Дирекції Б. С. Кузнецовим був підготовлений список книг, які втратили цінність для бібліотеки (застарілі підручники, розрізнені томи, «бульварна» література). Список був розміщений у бібліотеці з такою метою: якщо з боку читачів протягом місяця не буде жодного заперечення, книги будуть вилучені з фондів⁷⁸.

Хоча діяльність по складанню списків, зокрема рекомендаційних, і велася бібліотекою, але цю роботу не можемо вважати систематичною. Історичні джерела зберегли відомості лише про поодинокі приклади цієї діяльності.

III. До третього важливого напрямку бібліографічної роботи Миколаївської громадської бібліотеки відноситься діяльність бібліографічної комісії.

Бібліографічну комісію було створено, а також обрано її перших членів на засіданні Дирекції бібліотеки 14 серпня 1907 р.⁷⁹ До складу комісії зазвичай входили члени Дирекції. Щорічно склад комісії поновлювався і затверджувався.

Основною функцією бібліографічної комісії була підготовка списків книг, необхідних для придбання. Вказані списки передавалися на розгляд Дирекції та Президії бібліотеки, після чого приймалося остаточне рішення. За окремими членами комісії були закріплені певні журнали та газети для виявлення бібліографії, яка містилася на сторінках періодичних видань⁸⁰.

⁷⁰ Там само, спр. 49, арк. 5–6.

⁷¹ Там само, спр. 42а, арк. 31.

⁷² Отчет Николаевской общественной библиотеки и ее отделения за 1906 год. – Николаев: Типогр. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1907 – С. 5.

⁷³ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 25, арк. 22.

⁷⁴ Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1912 год. – Николаев: Электр. типо-литогр. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1913. – С. 5.

⁷⁵ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 42, арк. 22.

⁷⁶ Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1903 год. – Николаев: Рус. типо-литогр., 1904. – С. 5.

⁷⁷ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 25, арк. 23; спр. 70, арк. 262.

⁷⁸ Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1910 год. – Николаев: Электр. типо-литогр. бр.[атьев] Л. и И. Белолипских, 1911. – С. 3.

⁷⁹ ДАМО, ф. 142, оп. 1, спр. 42а, арк. 14.

⁸⁰ Там само, спр. 67, арк. 16.

Окрім складання списків книг для придбання бібліотекою бібліографічна комісія виявляла за друківаними каталогами ті видання, які підлягали дублюванню в бібліотеці. Отже, у 1916 р. членами комісії було підготовлено список дитячих книг для замовлення додаткових примірників⁸¹.

Рішенням засідання бібліографічної комісії від 10 січня 1917 р. була визначена необхідність утворення відділу книг малоросійською мовою, згідно письмового звернення постійних читачів бібліотеки, до якого додавався список рекомендованих книг для відділу⁸².

Численні списки, які готувалися членами бібліографічної комісії для придбання бібліотекою, збереглися в ДАМО⁸³.

Бібліографічна комісія підтримувала зв'язки з різними установами з метою безкоштовного отримання книг для бібліотеки, звертаючись навіть до Імператорської публічної бібліотеки⁸⁴; вела листування з книжковими магазинами та вживала інші заходи щодо придбання літератури до фондів книгозбірні⁸⁵.

За діяльністю бібліографічної комісії наглядала Президія бібліотеки, яка була створена рішенням Дирекції від 16 листопада 1915 р. та організувала свою роботу на основі окремої інструкції⁸⁶. Виконуючи функції дорадчого органу, Президія розглядала всі питання до винесення їх на обговорення Дирекції бібліотеки. Одержуючи списки книг від бібліографічної комісії, члени Президії переглядали включені до них видання, визначаючи необхідність придбання кожної книги. Прийняті

рішення пропонувалися Дирекції для остаточного затвердження⁸⁷.

Дирекція бібліотеки, яка вирішувала багато адміністративних питань, завдяки діяльності бібліографічної комісії та Президії була звільнена від організації та реалізації суто технологічних процесів.

Докладне вивчення напрямів бібліографічної діяльності Миколаївської громадської бібліотеки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. дозволяє зробити певні висновки:

- ▲ бібліографічна діяльність розвивалась як окремий комплексний напрям роботи, взаємопов'язаний з іншими процесами бібліотеки;
- ▲ складання, друкування та використання каталогів було базовою функцією бібліографічної діяльності, реалізація якої вимагала залучення значних ресурсів (матеріальних, людських, часових);
- ▲ бібліографічна діяльність здійснювалася в основному членами Дирекції бібліотеки із залученням інших осіб та організацій;
- ▲ результати бібліографічної роботи (друковані каталоги, рекомендаційні списки) використовувалися як читачами бібліотеки для пошуку книг та засвоєння нових знань, так і бібліотечними працівниками для внутрішніх процесів (замовлення книг, вилучення непотрібної літератури тощо);
- ▲ більша частина бібліографічної продукції Миколаївської громадської бібліотеки у вигляді каталогів і списків літератури зберігається і досі в ДАМО та Миколаївській ОУНБ ім. О. Гмирьова та є цінним джерелом для вивчення історії бібліотечної, книжкової справи, соціокультурних процесів Півдня України.

⁸¹ Там само, арк. 27–28.

⁸² Там само, арк. 32.

⁸³ Там само, арк. 23–24, 35–36, 39, 47.

⁸⁴ Там само, арк. 32.

⁸⁵ Там само, арк. 40–41.

⁸⁶ Там само, арк. 1.

⁸⁷ Там само, арк. 14.